5. Шляхом семантичної деривації від загальновживаних слів, які функціонують в обох граматичних числових формах, утворюються технічні та інші спеціальні терміни, які починають функціонувати тільки в граматичній формі однини.

6. Часто ЛСВ багатозначного іменника, вживані тільки в граматичній формі однини, характеризуються переносним значенням, пов'язаним з прямим метафорично чи метонімічно.

7. У багатозначних іменників, ЛСВ яких позначають плоди фруктових дерев та ягідних кущів, а також овочевих і баштанних культур, спостерігаємо граматичну синонімію форм однини й множини: *варення з* ***вишні*** *– варення з* ***вишень,*** *сік з* ***буряка*** *– сік з* ***буряків.***

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – [2-е изд.] – М. : Высш. шк., 1972. – 614 с.

2. Соболева П. А. Число существительных как грамматико-словообразовательная категория / П. А. Соболева // Русский язык : Функционирование грамматических категорий. – М.: Наука, 1984. – С. 66–75.

3. Уфимцева А. А. Семантика слова / А. А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 5–81.

СЛОВНИКИ

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

5. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970 – 1980.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мерінов Вячеслав Вікторович – кандидат філологічних наук, доцент, доктор філософії (Ph.D), докторант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: проблеми функціональної граматики.

РОЗВИТОК ПОГЛЯДІВ НА МОДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Тетяна НЕСТЕРЕНКО (Кіровоград)

У статті розглянуто погляди на модальність у зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці; робиться огляд праць українських мовознавців, присвячених даній проблемі; визначаються етапи формування української модальної думки.

Ключові слова: модальність, модальне значення, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, модальні рамки, оцінка, вираження відношень.

The article deals with views on modality in foreign and native linguistic; it reviews the works of Ukrainian linguists dedicated to this problem; it defines the stages of forming of owns country's modal idea.

Key words: modality, modal meaning, objective modality, subjective modality, modal limits, assessment, expression of relation.

Модальність як одна зі стрижневих категорій, що формує безпосередній зв'язок висловлення з позамовною дійсністю з погляду мовця, є об'єктом стійкої зацікавленості з боку вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. В історії радянського мовознавства перша спроба всебічної характеристики модальності належить В. В. Виноградову [2]. Учення про модальність, уперше опубліковане в 1950 році, поставило цілий ряд проблем, які слугували поштовхом для активного дослідження цієї категорії в наступні десятиліття. Основоположною для західноєвропейської лінгвістики стала концепція модальності швейцарського вченого Ш. Баллі, який осмислив її з інших позицій: зміст синтаксичної категорії модальності у світлі теорії Ш. Баллі поєднує в собі два значення, які він, наслідуючи логіків, пропонує назвати диктумом і модусом [1]. Теоретичні положення про категорію модальності, викладені основоположниками модальності В. В. Виноградовим і Ш. Баллі, отримали подальший розвиток у багаточисленних лінгвістичних дослідженнях. Окремим напрямком досліджень модальності є логіко-синтаксична концепція, в рамках якої аналіз мовної модальності проводиться в безпосередньому зв'язку з модальністю логічною. В останні десятиліття категорія модальність досить часто досліджується як текстова категорія.

На сьогодні модальність постає як своєрідний «гордіїв вузол» філософських, логіко-лінгвістичних, ментально-психологічних проблем, серед яких: 1) співвідношення логічного та лінгвістичного в модальності; 2) установлення лінгвістичного статусу модальності; 3) варіативність набору модальних значень, приналежність їх до різних мовних рівнів та пов'язана з цим необхідність встановити ієрархію в системі; 4) потреба визначити основне (центральне) модальне значення; 5) співвідношення об'єктивного та суб'єктивного компонента, пов'язане з визнаною більшістю дослідників дихотомічною природою модальності; 6) опис лінгвістичних засобів вираження модальних значень та деякі інші.

Ці загальномодальні проблеми залишаються до кінця не вирішеними попри велику кількість літератури з теми, виконані дисертаційні, монографічні дослідження, серед яких є концептуальні монографії, здійснені найчастіше на матеріалі російської мови або російської в порівнянні з іншими [14; 13; 20; 9]. Проблема ускладнюється й тим, що досить активно виявляється тенденція до розширеного тлумачення модальності. Занадто широке варіювання поняття в сучасному мовознавстві дає підстави деяким дослідникам узагалі вважати цю категорію лінгвістичним фантомом: англомовні лінгвістичні видання не кваліфікують модальність як мовну категорію і обмежуються її філософським описом.

Будучи універсальною категорією, модальність представлена в усіх мовах (зокрема в українській), де виявляє певні особливості. В українському мовознавстві немає спеціальних досліджень, присвячених наскрізному аналізові багатогранної категорії модальності, хоча окремі її аспекти описані. Ми ставимо за мету висвітлити розвиток поглядів на модальність у вітчизняній лінгвістиці. Він певною мірою

віддзеркалює еволюцію української синтаксичної думки, яка, відбиваючи світові тенденції у висвітленні модальності, формує власну специфіку.

Розвиток поглядів на модальність можна представити поетапно:

1 етап. **Модальність – категорія граматична.** Граматика української мови засвоює дві тенденції визначення основної модальності речення, одна з яких ототожнює модальність із категорією способу, інша – розглядає її як категорію синтаксису.

Перша в українському мовознавстві спроба системно описати модальність як одну з **синтаксичних** ознак зовнішньо-синтаксичної структури речення 1972 року здійснена О. І. Мельничуком та Л. О. Кадомцевою в монографії «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» [15]. Відчутно, що погляди українських мовознавців формувалися під впливом теорії модальності В. В. Виноградова як констатація того, що «кожне речення включає в себе, як суттєву конструктивну ознаку, модальне значення, тобто містить у собі вказівку на стосунок до дійсності» [2, с. 55]. Разом з тим, робота українських граматистів відповідає тенденції до розгляду синтаксичних одиниць не тільки в аспекті формальної структури, а й у плані вивчення їхньої функціонально-семантичної організації на комунікативно-прагматичному рівні. Суть її при визначенні основної модальності речення полягає в тому, що модальність розглядається в контексті комунікативної настанови речення, відповідно, кожне висловлювання характеризується основним модальним значенням. Ця тенденція, на думку вчених, "відкриває перспективу інакше поглянути на класифікацію речень за метою висловлення, осягнути природу речень таких типів і цілісно всебічно вивчити синтаксичну систему української мови" [18, с. 53]. Ця нетрадиційна для свого часу концепція модальності була представлена чеськими лінгвістами, які увели поняття «модально-комунікативного типу речення», підкреслюючи, що граматикалізоване поняття реальності / ірреальності може бути засобом вираження комунікативної настанови речення.

Основні положення про модальність, викладені О. І. Мельничуком та Л. О. Кадомцевою, зводяться до наступного: 1) модальність – категорія синтаксична, поза нею не може функціонувати жодне речення в українській мові; 2) модальність речень становить сукупність зовнішньо-синтаксичних значень, які на основний зміст речень лише нашаровуються; 3) модальність має дещо суб'єктивний характер: виражаючи спосіб віднесеності основного змісту речення до дійсності, вона констатує лише суб'єктивне ставлення мовця до висловленої думки з погляду реальності, ірреальності або можливості явищ у мовній ситуації, контексті; 4) в українській мові виділяється сім модальних різновидів речення: *розповідність, питальність, спонукальність, бажальність, умовність, гіпотетичність, переповідність.* Немає підстав відносити до модальних значення *ствердності, заперечності, можливості, підкресленості* тощо; *суб'єктивні емоційно-експресивні значення*; *окличність*; 5) модальні значення корелятивно протиставлювані; 6) зважаючи на те, що модальності речень передають різні відтінки відношень висловлених думок до дійсності, можна встановити ієрархію модальних значень у реченні; 7) модальна семантика поза формальними засобами вираження синтаксичного значення не має: основними формальними засобами її вираження є морфологічні (форми способу дієслова), службово-лексичні (спеціальні частки) та інтонаційні. Найчіткіше модальність речень виражається формами способу дієслова; 8) синтаксичній модальності як компоненту зовнішньо-синтаксичної структури речень протиставляється лексична модальність, яка проявляється в дієсловах, прислівниках, прикметниках модальної семантики, які виконують функцію повнозначних членів речення у сфері внутрішньо-синтаксичної його структури.

Деякі думки щодо модальності, викладені в монографії, є актуальними й нині, інші – заперечені. Важливо те, що в праці сформульовано проблеми, частина з яких залишаються залишається актуальними й дотепер: проводиться паралель між понятійними категоріями й модальністю; вказується на зв'язок модальності з предикативністю (на той час ще нечітко термінологізованою); констатується ключова роль мовця у кваліфікації віднесеності основного змісту речення до дійсності; робиться вказівка на дихотомічну природу модальності, яка виявляється в протиставленні суб'єктивної (зовнішньо-синтаксичної, граматичної) й об'єктивної (внутрішньо-синтаксичної, лексичної) модальності; постає проблема встановлення ієрархії модальних значень; визначається реалізація граматично виражених модальні значень у семи модальних різновидах речень: *розповідному, питальному, спонукальному, бажальному, умовному, гіпотетичному, переповідному.*

Варто наголосити, що українська лінгвістика попереднього й цього періоду часто ототожнює модальність з категорією способу. І на сьогодні не викликає заперечення той факт, що морфологічним ядром вираження синтаксичної модальності є спосіб дієслова. З цього погляду модальність виступає як *реальна* та *ірреальна*. Таким чином, поруч із визначенням модальності важливе місце посідає поняття дієслівного способу як категорії, що є показником модальності, оскільки виражає оцінку дійсності, зв'язок між дією та суб'єктом з точки зору мовця чи заперечення цього зв'язку. Проте до кінця XX ст. в роботах з морфології категорії способу й часу аналізуються безвідносно до їхніх можливостей виражати модальні значення.

Отже, панівною в граматиці стає тенденція розглядати модальність у контексті синтаксичних категорій. А. П. Грищенко свою теорію будує на таких засадах: «…діапазон модальних значень ширший порівняно з тими семантичними ознаками, які імпліцитно виражають дієслівними формами способу» [6, с. 17]. Через майже чверть століття А. П. Загнітко, з'ясовуючи співвідношення категоріальних значень способу дієслова і модальності речення, в унісон з А. П. Грищенком зазначає: «Категорія модальності за своїм функціональним статусом і семантичною вмотивованістю значно ширша від дієслівної системи способів, тому що парадигматика категоріальних значень модальності може репрезентуватися також синтаксичними, лексико-семантичними ресурсами» [8, с. 86]. Учений схиляється до думки, що слід відмовитися від широкого тлумачення модальності як суперкатегорії, адже в україністиці, як і взагалі у вітчизняній лінгвістиці, превалює тенденція розглядати значення цілеспрямованості, істинності / неістинності, ймовірності / неймовірності як окремі синтаксичні категорії. Всю гаму модальних відтінків висловлення передають три різновиди модальності: 1) відношення повідомлюваного до дійсності, яке реалізується способом дієслова; 2) відношення між суб'єктом та його дією, що передаються модальними дієсловами; 3) відношення мовця до повідомлюваного, яке репрезентується вставними словами. Цей підхід, свого часу змодельований Г. О. Золотовою [10, с. 140–157] і підтриманий цілим рядом російських та українських лінгвістів, А. П. Загнітко вважає найбільш переконливим.

Модальність як граматичну категорію, що реалізується в синтаксичній структурі речення, кваліфікують більшість граматик 70–80 років. В українській лінгвістиці висловлено ряд аргументованих думок про категорію модальності як таку, що разом з часом (рідше – й особою) формує предикативність. Однак, як зазначила Н. М. Костусяк, прийняття поданої тенденції допускає різну кваліфікацію специфіки модальності [11, с. 142]. Її то розглядають у рамках предикативності [19; 4; 16], то виводять за її межі [7]. Зрештою, на середину 80-х років XX ст. «Словник лінгвістичних термінів» модальність визначає як граматичну категорію, що «виражає відношення змісту висловлення до дійсності та оцінку цього відношення з боку того, хто говорить» [5, с. 134–135].

Отже, до початку 90-х років чітко простежується тенденція називати модальність ознакою речення, не так категорично декларується вимога закріплення за модальністю саме формальних показників, що ставить під сумнів її статус як власне граматичної категорії. У вітчизняних граматиках починає прослідковуватись етноукраїнська особливість – вузьке розуміння модальності, яке включає оцінку відношення з погляду реальності / ірреальності (подекуди можливості / імовірності) та відмежовує модальність від характеристики речень за метою висловлювання (розповідних / питальних / спонукальних) та характеру висловленого ними відношення до дійсності (стверджувальних / заперечних). Цим знаменується новий етап розуміння модальності.

2 етап. **Модальність – реченнєва категорія семантико-синтаксичного спрямування.** На початку 90-х років XX ст., описуючи граматичну систему української мови, І. Р. Вихованець застосовує принципи функціонального аналізу синтаксичних явищ з метою рельєфніше показати вершинний характер синтаксису у мовній системі, його підпорядкованість двом визначальним функціям мови – комунікативній і когнітивній [3]. Це позитивно впливає як на упорядкування теорії синтаксису, так і вносить істотні корективи відносно виділення системи синтаксичних одиниць, її ієрархії та функцій, що стосується й визначення місця модальності в цій системі.

У «Граматиці української мови. Синтаксис» І. Р. Вихованцем запропоновано тривимірний підхід до структури речення: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний та комунікативний. Важливою для подальшої розробки проблеми семантичного синтаксису стало розмежування в реченні двох типів значень – об'єктивних і суб'єктивних, яке, з одного боку, можна розглядати як продовження традиції граматик попереднього покоління виділяти ознаки внутрішньо-синтаксичної та зовнішньо-синтаксичної структури речення, з іншого – закорінюється в концептуальні ідеї Ш. Баллі про диктумну й модусну сферу висловлення. Специфіка речення як основної одиниці виявляється в сукупності обов'язкових суб'єктивних значень, у яких реалізується комунікативний намір мовця, передається його ставлення до відображеного в реченні фрагмента дійсності. До необхідного мінімуму суб'єктивних значень у реченні відносяться: 1) предикативність; 2) настанова речення; 3) вірогідність / невірогідність; 4) ствердження / заперечення; 5) емоційність / нейтральність. При широкому трактуванні всі ці значення можна відносити до модальності, яка розглядатиметься як суперкатегорія. Натомість І. Р. Вихованець продукує вузький підхід до модальності речення, яку подає в складі предикативного комплексу значень, куди входять значення часу (стосунок до моменту мовлення) і модальне значення (стосунок змісту речення до дійсності). Визначаючи модальність, автор уводить вказівку на домінуючу ознаку передаваного нею стосунку-відношення – реальність / ірреальність.

Певною мірою перегукуються з міркуваннями І. Р. Вихованця висловлені двадцять років по тому погляди М. В. Мірченка, котрий кваліфікує модальність як підкатегорійний складник предикативності, комунікативної надкатегорії, яка виражає стосунок змісту речення до дійсності, формує речення як комунікативну одиницю. Модальність є обов'язковою ознакою кожного речення-висловлення, що виражає стосунок реченнєвого змісту до дійсності з погляду реальності й ірреальності, вона охоплює три

грамеми: грамему реальності, грамему потенційності грамему ірреальності [12, с. 290]. Цілком очевидно, що й нині думки І. Р. Вихованця не втратили актуальності, а навпаки, набули нового розвою. Отримує розвиток у роботі М. В. Мірченка обстоюване попереднім поколінням українських мовознавців вузьке розуміння модальності, яке вчений уважає більш обґрунтованим з огляду на можливість вибудувати порівняно чіткі межі її функціонування.

Таким чином, початок XXI ст. неодноразово увінчався зверненням української мовознавчої думки до вузького розуміння модальності. Воно імпонує й В. Д. Шинкаруку, котрий цілком слушно акцентує на проблемі, яка в українському мовознавстві до кінця XX ст. залишилася не розв'язаною. Йдеться про два підходи до модальності, яка і в семантико-синтаксичному, і в логічному аспектах, хоч і визнається категорією, притаманною реченню в цілому, частіше прямо чи опосередковано пов'язується з формою предиката з інваріантним значенням ірреальність і має прямий вихід на категорію способу дієслова; або ж основним модальним значенням виступає комунікативна мета висловлювання з її значеннями розповідності, спонукальності тощо. Учений зазначає: «Помітні зміни до таких основоположних категорій речення, як модальність і комунікативна настанова, та значний інтерес до дослідження їх взаємодії вніс розвиток функціонально підходу до синтаксичних явищ, який стає панівним у сучасній лінгвістиці» [21, с. 126]. Починається наступний етап у розвитку вчення про модальність.

3 етап. **Модальність – функціонально-семантична категорія.** Перше десятиліття XXI ст. характеризується в українському мовознавстві розвитком практично всього діапазону поглядів на модальність, вироблених мовознавством у попередні 50–60 років. З'явилися ряд дисертаційних робіт, присвячених дослідженню окремих аспектів модальності.

З позицій логіко-граматичного підходу характеризує модальність О. Л. Доценко у дисертації «Модальність у вираженні об'єктно-з'ясувальних відношень (К., 2001). Кінець попереднього століття в лінгвістиці ознаменувався зацікавленням мовою як не лише знаковою, а й антропоцентричною системою, метою вивчення якої є мовленнєво-мисленнєва діяльність людини (ментальні процеси нерозривно пов'язані з модальністю, категорією, що відображає різноманітні сторони людського мислення в мові), у зв'язку з цим модальність розглядається як складно-структуроване ментальне утворення – концептосфера. Модальність починають розглядати як текстову категорію: О. О. Семенець з позицій логічного підходу вивчає авторську модальність Є. Маланюка у докторській дисертації «Синергетика поетичного слова» (Кіровоград, 2004); В. Г. Рогожа – вивчає засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України (К., 2005); Н. М. Сафонова аналізує суб'єктивну модальність у дисертації «Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика)» (Донецьк, 2006). Наведені теорії характеризуються широтою підходу й прагненням проаналізувати модальність з різних боків.

Новітній етап ознаменовано розвитком функціонально підходу до аналізу мовного матеріалу, який вирізняється тим, що «інтегрує різнорівневі мовні засоби – морфологічні, синтаксичні, словотворчі, лексичні – на базі спільності їх функцій» [17, с. 3]. З'явилася можливість досліджувати як певні єдності різнорівневі явища, об'єднані навколо граматичних категорій, але такі, що за формою вираження виходять за їхні межі. Енциклопедія «Українська мова» тлумачить модальність як функціонально-семантичну категорію, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного [18, с. 367].

Погляд на модальність як синтаксичну категорію, що досліджується в аспекті вивчення функціонально-семантичної організації речень на комунікативно-прагматичному рівні запропоновано в дисертаціях С. Т. Шабат «Категорія питальної модальності в сучасній українській мові» (Івано-Франківськ, 2000), В. А. Чолкан «Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові» (Івано-Франківськ, 2001). Крізь призму функціонально-семантичної інтерпретації розглядає модальність В. М. Ткачук у дослідженні «Категорія суб'єктивної модальності» (Донецьк, 2002). У руслі логічного напрямку в лінгвістиці з використанням функціонально-семантичного підходу, що базується на семантичному принципі виокремлення мовних категорій і різнорівневості засобів їх вираження, розглядає модальність Т. В. Телецька в дисертації «Предметна модальність і модальність вірогідності (на матеріалі української, російської, французької та англійської мов) (Одеса, 2005).

На нашу думку, універсальна категорія модальності в українському етноваріанті повинна увібрати досвід, напрацьований західноєвропейським та слов'янським мовознавством протягом більше ніж шістдесятилітньої історії вивчення модальності. Визначальним для концепції модальності є підходи, підвалини яких закладено радянською лінгвістичною традицією й більш предметно оформлено вітчизняною мовознавчою наукою. Досліджуючи формування та функціонування модальності на українському мовному матеріалі, слід ураховувати особливості семантичної та граматичної організації речення-висловлення, синтетично-аналітичний характер мови, коло граматичних та лексичних засобів, що можуть репрезентувати модальність в українській мові, особливу роль у вираженні модальних відношень морфологічного способу в його взаємозв'язку з категорією дієслівного часу, особи та з іншими категоріями. Зважаючи на різноманітність підходів до вивчення модальності, на широкий спектр

значень, яким приписується модальний характер, сьогодні створити цілісний опис цього лінгвістичного феномену не видається можливим. Більш продуктивний характер матимуть дослідження окремих різновидів модальності, в центрі яких стоїть певна граматична категорія, базуючись на яких з часом можна буде створити цілісну картину модальності. Враховуючи змістову складність та різнорівневість плану вираження, найбільш адекватною моделлю опису модальності може бути функціонально-семантична, основана на уявленні про мову як систему підсистем, що слугує інструментом думки й комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Виноградов В. В. Избранные труды: Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 558 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Волох О. Т. Сучасна українська мова : Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – [2-е вид., переробл. і доп.]. – К. : Вища шк., 1989. – 334 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
6. Грищенко А. П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення / А. П. Грищенко // Синтаксис словосполучення і складного речення. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 16–29.
7. Доленко М. Т. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – [3-е вид., переробл. і доп.] – К. : Вища шк. – 352 с.
8. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці / А. П. Загнітко. – К. : НМК ВО, 1990. – 139 с.
9. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность / А. В. Зеленщиков. – [изд. 2-е, доп.]. – М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 216 с.
10. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
11. Костусяк Н. Система поглядів на синтаксичну категорію модальності та її грамемну реалізацію в сучасному мовознавстві / Н. М. Костусяк // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики : зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – С. 141–155.
12. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392 с.
13. Немец Г. П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке / Г. П. Немец. – Ростов-на-Дону : Изд. Ростовского ун-та, 1989. – 144 с.
14. Петров Н. Е. О содержинии и объеме языковой модальности / Н. Е. Петров. – Новосибирск : Наука. – 187 с.
15. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
16. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – 399 с.
17. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др.]; под ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
18. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.] – [3-є вид., зі змінами і доп.]. – К. : «Укр. енцикл» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
19. Українська мова. Ч. 2 / [В. О. Горпинич, В. Д. Горяний, І. Я. Журба, І. Й. Тараненко]; за ред. В. О. Горпинича. – [2-е вид., переробл. і доп.]. – К. : Вища шк., 1988. – 224 с.
20. Хрычиков Б. В. Категория модальности, ее объем и средства выражения в современном русском языке / Б. В. Хрычиков. – К. : КГПИ, 1992. – 316 с.
21. Шинкарук В. Д. Модальність як категорія модусу / В. Д. Шинкарук // Лінгвістичні студії : [збірник наукових праць. / укл. А. Загнітко]. – Донецьк : ДонДУ, 1999. – Вип. 5 – С.125–128.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нестеренко Тетяна Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови КДПУ ім. В. Винниченка.
Наукові інтереси: словотвір, морфонологія, проблеми функціональної граматики української мови.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА СИНТАКСЕМА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗНАРЯДДЯ ДІЇ В РЕЧЕННЯХ З ДІЄСЛІВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ ДІЇ

Ірина ОВЧІННІКОВА (Київ)

У статті розглянуто особливості реалізації інструментальної синтаксеми в реченнях з дієслівними предикатами дії; схарактеризовано способи вираження об'єктного компонента, який позначає інструмент дії; виявлено залежність між семантикою предиката і семантикою факультативної синтаксеми.

Ключові слова: дія, суб'єкт, предикат, синтаксема, інструмент.

The article deals with the peculiarities of the realization of the instrumental syntacseme in the sentences with verbal predicates of action; the characteristic features of the ways of rendering the objectival component, which denotes the instrument of action, are given; the interdependence between semantics of the predicate and the optional syntacseme is singled out.

Key words: action, subject, predicate, syntactical seme, instrument.

«Дія» як інтегральна семантична категорія передбачає зв'язок людини з навколишнім світом, встановлення відношень і активну взаємодію з ним. Дією може бути названа будь-яка акція, що викликає зміну в реальній чи ірреальній дійсності. У мові цю категорію репрезентує передусім дієслово, семантичний статус якого на рівні синтаксичних структур дає підстави вважати його спеціалізованим засобом в організації речень із загальним значенням дії.

Визначальною властивістю категорії «дія» є наявність у мовних структурах семантичного компонента «зміна», який передбачає перехід об'єкта (чи суб'єкта) в новий стан, зміну його положення в просторі чи загалом буття. Об'єкт при предикатах дії найчастіше виявляє пасивний характер і підлягає активній каузації з боку суб'єкта. Це означає, що категорія дії базована передусім на суб'єктно-об'єктному протиставленні, імплікованому в показниках активності / пасивності, каузації / каузованості, контрольованості / неконтрольованості тощо. Додатковим характерним семантичним параметром є